

LYKKEN DA OG NÅ

Eyjólfur Kjalar Emilsson

Nesten alle mennesker er enige i at lykke er noe av det viktigste her i verden. Vi ser dette av hvordan folk snakker, av utallige romaner, dikt og annen kunst. Vi ser det av de mange og lange selvhjelps litteraturhyllene i bokhandlene. Vi ser det i vår kristne kultur i de ideer folk gjør seg om paradiset. Poul Dissing sier det. Til og med *Aftenposten* bekrefter dette synet. Enkelte mener nok at deres egen lykke ikke er så viktig, de er villige til å ofre seg selv for at andre kan ha det bra, fremtidige generasjoner for eksempel. Men dette viser ikke at de ikke verdsetter lykken høyt. De verdsetter den faktisk så høyt at de er villige til å ofre seg selv for at andre kan bli lykkelige. Enda andre ser ut til å gi blaffen i lykken, som for eksempel Nietzsche som sa at lykken ikke er noe for det frigjorte menneske—den er for “faktorer, kristne, kyr, koner, engelskmenn og andre demokrater” (*Götzen-Dämmerung*, *Was den Deutschen abgeht*, 38). Livet er bedre når man lever det i en ubehagelig men sann lidelse enn i et løgnaktig velbehag. Men dette er kun en annen konsepsjon om lykken enn de fleste har, på ingen måte nødvendigvis en avvisning av lykken som slik.

Uansett hvordan dette nå måtte være, så ville de gamle grekere vært helt enige med dem av oss som tilskriver lykken en ganske sentral stilling i menneskelivet. Dette sies allikevel med det forbehold at det greske ordet vi som regel oversetter med lykke, *eudaimonia*, faktisk betyr lykke. Når vi ser på hva de gamle tenkerne har å si om lykke, kan det lett oppstå en mistanke om at de enten har ganske andre oppfatninger om lykken enn de vi har eller at det er noe annet enn lykke de snakker om. La oss ta for oss noe av det de gamle, vise menn sa om *eudaimonia*.

Først noen reservasjoner. Når jeg snakker om antikke oppfatninger om lykken, så tenker jeg først og fremst på filosofene, Platon, Aristoteles, stoikerne. Jeg har ikke i noen særlig grad forsøkt å ta i betraktning det rike materialet man finner hos tragikerne, dikterne, retorikerne og andre filosofer. Faktisk er det mest av alle Aristoteles jeg går ut fra og så i en viss grad også historikeren Herodot. Selv om sikkert ikke alle antikke grekere eller romere ville vært innforstått med alt disse har å si om saken, virker

det rimelig å tro at deres holdninger uttrykker noe som ligger latent i deres språk og kultur for øvrig.

Aristoteles hevder at *eudaimonia*, lykke, er det for hvis skyld vi foretar oss alt vi gjør (se *Den nikomakiske etikk* [heretter *NE*] I, 1-4). M.a.o. lykke er alle våre handlingers endelige mål. Dette synes jeg virker tvilsomt, men jeg lar saken ligge. Videre sier Aristoteles at lykke er virksomhet i samsvar med dyd (*NE* I, 7 1098c16-17). Dette er et berømt utsagn, blant filosofer i hvert fall. Det han mener er noe i retning av det følgende: Vi er mennesker; det at vi er mennesker snarere enn for eksempel måker eller laks betyr at vi av naturen foretar oss noen ting som er karakteristiske for nettopp mennesker, at vi utøver den funksjon som er karakteristisk for det vi er, mennesker. Det som er karakteristisk for mennesket er fornuften. Så det å være menneske innebærer altså at vi foretar oss noe fornuftig, at vi lever et liv i og i samsvar med fornuften. Det å utøve vår karakteristiske funksjon ligger i dette. Så, vi kunne presisere Aristoteles' definisjon og si at *eudaimonia* er *fornuftig* virksomhet i samsvar med dyd. Men hva mener han med dette "i samsvar med dyd"? Funksjoner kan utøves dårlig, middelmådig eller godt. Å være dydig betyr å utøve sin karakteristiske funksjon godt. For mennesket betyr dette altså å være dyktig til å leve et liv i og i samsvar med fornuften. Men det å leve bra som den type vesen en er, det er å være lykkelig.

Legg merke til at ordet "dyd" her ikke har noe med kyskhets å gjøre, det betyr simpelthen fremragelse, i vårt tilfelle fremragelse i utøvelsen av vår karakteristiske funksjon, dvs. fornuften.

Det Aristoteles har i sikte når han snakker om fornuftig virksomhet eller liv i fornuft viser seg å være to ting: På den ene siden dreier det seg om en rasjonalisering av sjelens ikke-rasjonelle del. Dvs. begjær og følelser skal på ingen måte elimineres men de skal tjene sunn fornuft, på sett og vis skal de bli fornuftige. På den annen side betyr dette at et liv i fornuft, det vil si et teoretisk eller filosofisk liv, blir priset som spesielt lykkelig, for ifølge Aristoteles blir mennesket seg selv i høyest mulig grad.

Aristoteles føyer noe interessant til sin formulering: Han sier nemlig at formuleringen "virksomhet i samsvar med dyd", dvs. utføring av livet i samsvar med en fremragende bruk av fornuft, må utfylles med "i et helt liv". Grunnen han gir er at "én svale gjør ingen sommer". En dag eller en kort periode gjør ikke en person salig og lykkelig,

sier han (*NE I*, 7 1098c18-19). Dette antyder at lykken ifølge Aristoteles er noe ganske stabilt. Man kan ikke, ifølge ham, være lykkelig en uke, ulykkelig den neste, for så å bli lykkelig igjen den tredje uken. Aristoteles mener at et menneskes lykke kan påvirkes av uhell som er hinsides dets kontroll. Men den som er lykkelig ifølge hans definisjon vil ikke påvirkes av små ulykker. Faktisk kan den som er lykkelig i denne forstand ta det meste av ulykker, selv om den som lider en skjebne som kong Priam i Troja, som i høy alder opplevde det å se sitt rike falle, folket ført i slaveri og barna drept, ikke vil kalles salig selv om hans lykke er upåvirket. Men hvis en som Priam, i tillegg til å måtte lide store nederlag, får en dårlig død, så ville ingen kalle et slikt menneske for lykkelig, sier Aristoteles (se *NE I*, 10). Andre greske filosofer, Platon og stoikerne, gikk enda lengre og påstod at absolutt ingen ytre hendelser kan påvirke den lykkeliges lykke. Det er dette som ligger bak begrepet om stoisk ro.

Betraktninger som disse rundt Priam's skjebne fører Aristoteles til å stille spørsmålet om man da noen gang kan kalle noen for lykkelig før han er død. Han sier at selv om det selvsagt er mulig å være lykkelig før man er død, er vi kanskje ikke i stand til hevde om noen at han har vært lykkelig før vedkommende er død. Det kan faktisk være for tidlig å hevde noe om dette før det er gått en god stund, for skjebnene til ens kjære og det som en er kjært kan påvirke ens lykke også etter at man er død. Her støtter Aristoteles seg til en berømt historie som historikeren Herodot forteller om den vise mann Solon og som inneholder mange andre interessante bemerkninger om menneskets lykke (*Herodot I*, 29-34). På sine reiser rundt om i verden kom den vise atheneren Solon til den mektige kongen Krösos i Lydia. Jeg skal nå delvis oversette, delvis gjenfortelle deres samtale:

Da Solon kom dit, underholdt Krösos ham i palasset og den fjerde dagen befalte han sine tjenere å vise Solon rundt i hans skattekammer. Etter at Solon hadde sett alt og reflektert over det, fant Krösos en anledning til spørre ham: "Min athenske gjest, vi har hørt mye om deg pga. din visdom og dine reiser, om hvordan du som en som elsker kunnskap har reist over store deler av verden for å kunne se den, så nå har jeg lyst til å spørre deg hvem er den lykkeligste mannen du har truffet." Krösos stilte dette spørsmålet idet han trodde at han selv var den lykkeligste av alle menn, men Solon smigret ham ikke og sa: "O, konge, det er Tellos atheneren". Krösos ble forundret og svarte skarpt: "Hvorfor mener du Tellos er den lykkeligste?" Solon sa: "Tellos levde i en blomstrende by, og hadde flotte og dyktige barn. Han så dem alle få barn som alle overlevde.

Han var velstående etter vår målestokk og hans død var svært praktfull: Han døde i kamp for å forsvare sitt fedreland og ble etter døden æret av sine landsmenn. Krösos spurte Solon hvem som da var den nest lykkeligste han hadde sett. Han spurte om dette i full visshet om at han ville i hvert fall få andre premie. Solon svarte: "Kleobis og Biton. De var fra Argos, hadde alt de trengte, og var dessuten forsynt med veldig fysisk styrke. Begge vant atletiske priser og man forteller følgende historie om dem: Det var en festival for gudinnen Hera i Argos og deres mor måtte absolutt flyttes til festivalen på en oksevogn. Men oksene kom ikke i tide, så Kleobis og Biton tok åket på sine skuldre under et enormt tidspress. De drog vognen til templet, 15 kilometer, med moren sittende på. Etter at de kom til målet og var blitt sett og hyllet av hele folkemengden, kom deres liv til en praktfull slutt. Gudinnen gjorde det klart at for mennesker er det bedre å dø enn å leve," sier Herodotos.: Deres mor var," fortsetter han, "overbegeistret pga. den store triumf og ba til gudinnen at hun skulle gi hennes sønner det beste et menneske kan oppnå. Etter dette sovnet nemlig Kleobis og Biton i templet og våknet aldri igjen." Krösos ble litt sur og spurte: "Min athenske gjest, forakter du vår lykke til de grader at du ikke verdsetter den høyere enn den vanlige mennesker har?" Solon svarte: "Krösos, du spør meg om menneskelige affærer, og jeg vet at det guddommelige er helt og holdent smålig og vanskelig imot oss." Han fortsetter så med å forklare Krösos hvor mange dager det finnes i et menneskeliv, gjennomsnittlig, og hvilken usikkerhet hver av disse dagene medfører. Så avslutter han med å si: "Ikke tilskriv lykke til noen før han er død."

Jeg kommer tilbake til aspekter ved denne historien. Nå ønsker jeg å vende blikket en stund mot noe annet. Hva mener *vi* med lykke? Gjenkjenner vi det Aristoteles og Solon snakker om som lykke i det hele tatt? Nå er lykke ikke et ukjent begrep i moderne filosofisk litteratur. Utilitaristene tar utgangspunkt i det. Slik definerer John Stuart Mill lykke som nytelse og fravær av lidelse: "pleasure and the absence of pain". Dette er kanskje ikke helt dumt, men jeg stiller meg skeptisk til at dette er hva folk flest mener med "lykke". Bare det at jeg føler noe nytelse og ikke lider i noen minutter er ikke nok til å gjøre meg lykkelig, ikke engang i disse minuttene. Og hvis meningen skulle være å si at lykke er å ha mye nytelse og lite smerte gjennom hele sitt liv, sier jeg, "ja, det ville være godt å ha, men det er ytterst tvilsomt om dette heller er hva vi alle mener med lykke."

Jeg har spurt noen bekjente om hva de forstår med lykke. Jeg har sørget for ikke å spørre folk som er veldig versert i filosofisk litteratur om lykke, men gløgge, tenksomme mennesker allikevel. Svarene som jeg har fått, går overraskende mye i samme retning. De sier at lykke er en *følelse* man får når man ser på sitt liv og sine omstendigheter og

sier til seg selv med god samvittighet: "Dette er bra, jeg mangler ikke noe vesentlig". Jeg tror dette er omtrent det den finske filosofen Georg Henrik von Wright tenker på når han skriver at lykke er en følelse man kan uttrykke med "I like it", "jeg er fornøyd med det", hvor dette "det" ikke er noen spesiell ting eller gjenstand men liksom, "hele greia" (Georg Henrik von Wright, *The Varieties of Goodness* [London: Routledge & Kegan Paul 1963], s. 98.. Det motsatte av eksistensialistisk angst, for å si det sånn.

En annen ting man også ofte hører om lykken i våre dager er at lykken består i svært ulike ting for ulike individer, at den faktisk er helt individuell og subjektiv. Dette kan godt kombineres med det mine venner og von Wright sier. Innholdet i det folk er fornøyd med når de sier "jeg er fornøyd med det" kan selvsagt variere en god del. Noen mener at livet er ganske fint når de har noen gulrøtter å spise og noen å snakke med, andre stiller andre krav.

Er det lykke i mine bekjentes forstand Solon og Aristoteles snakker om? La oss først notere, at Solon og Aristoteles aldri er i tvil om at det finnes objektive kriterier for når noen er lykkelig. Og disse kriteriene har ikke noe med vedkommendes egenvurdering av sitt liv å gjøre. Krösos mente nok at han måtte være blant de lykkeligste av mennesker, men Solon tok ikke det for god fisk. Uansett syntes Krösos det var lurt å spørre Solon, som en ekstern uavhengig ekspert: Åpenbart anså han ikke seg selv som noen endelig autoritet på sin egen lykke. Krösos' egen oppfatning ville ikke ifølge ham selv avgjøre saken. Dette kan se ut til å være en viktig forskjell mellom antikke og moderne konsepsjoner om lykken, eller hva vi nå skal kalle det, siden det ikke er noe gitt at den greske *eudaimonia* er lykke. Vi har en sterk tilbøyelighet til å tro at hver av oss kan best dømme om sin egen lykke, i gamle dager syntes man åpenbart ikke det.

Er dette nok til å tvinge oss til å innrømme at hva det nå måtte være Solon og Aristoteles snakker om, så er det i hvert fall noe annet enn lykke? Jeg er slett ikke overbevist om det. For det første, så tror jeg det var en god del underforstått og implisitt i mine venners gjengivelse av deres idé om lykken. Da de sa at lykken er følelsen av at alt er bra med ens liv, så tror jeg de gikk ut fra at dette var en følelse knyttet til en objektivt riktig dom. La oss si at jeg har en venn som det ifølge meg går dårlig med for tiden; hun har nylig mistet jobben; hun drikker alt for mye, hun har mistet kontakt med flere av sine venner og funnet noen nye tvilsomme. Etter tre øl begynner hun å snakke om hvor bra hennes liv er. Slik situasjonen er, tror jeg på at hun føler det slik der og da. Men hun ville ikke si det samme i edru tilstand. Jeg ville ikke gå med på at følelsen hun hadde der og da var lykke. Den vurdering som følelsen er basert på må være noenlunde riktig ifølge vedkommende selv, når dømmekraften er på sitt beste.

Dessuten er jeg, med all respekt for von Wright og mine venner, noe skeptisk til deres dom at lykken er en følelse av noe slag i det hele tatt. Jeg synes vennene mine har noe for seg når de sier at lykken består av å ha det slik at man ikke mangler noe vesentlig, men jeg tror ikke den består av *følelsen* av å ha det slik, selv når denne dommen er objektivt riktig. Jeg ville allikevel gå med på at hvis man har det slik og oppfatter sin egen situasjon, så følger det med en følelse av behag og fornøyelse. Det er faktisk Aristoteles inne på også. Men ens lykke består ikke av denne følelsen, heller ikke ifølge moderne oppfatning. Det tror jeg i hvert fall ikke. Andre kan korrigere meg, hvis jeg tar feil.

I hvert fall mener jeg at også i vår konsepsjon av lykken er det en objektiv komponent og at de som hevder at den vesentlige forskjellen mellom de gamle og oss ligger i at de stod for en objektiv konsepsjon av lykken, mens vår egen er helt subjektiv, tar feil. Vår konsepsjon har også en objektiv komponent. Riktig nok, denne objektive komponenten har hittil kun vist seg i det at man må vurdere sin livssituasjon i edru tilstand. Ingenting er blitt sagt om at innholdet i dommen må være utsatt for ytterligere objektive gyldighetskrav. Kan vi for eksempel ikke gå med på at vidt forskjellige typer liv kan være lykkelige? Et kunstnerisk liv? Et pliktoppfyllende embetsmannsliv? Et bondeliv? Et husmorliv? Jo da, vi kan godt gå med på at alle disse og mange andre typer liv kan være lykkelige.

Men heller ikke her er det noen vesentlig forskjell på oss og de gamle grekere: Husk at Solon brukte to vidt forskjellige eksempler på lykkelige mennesker: Den vellykkete borgeren Tellos, på den ene siden, og de heroiske brødrene, Kleobis og Biton, på den andre. Også Platon og Aristoteles går inn for at ulike typer liv kan være lykkelige. Det er ingen vesentlig uenighet på denne fronten. Spørsmålet om en antikk objektiv versus en moderne subjektiv oppfatning av lykken handler ikke om det at de antikke mente at det finnes de samme objektive kriterier for lykke for alle. Kanskje er det noen forskjeller mellom dem og oss i det at vi aksepterer flere livsformer som potensielt lykkelige. Men dette er en forholdsvis ubetydelig gradsforskjell. På tross av hva som ofte påstås tror jeg ikke at vi egentlig mener at hvert menneske er den høyeste endelige dommer om sin egen lykke og om ens liv er et lykkelig et. Det betyr ikke at det er noen annen *bestemt* dertil oppnevnt part, det være seg staten, kommunen, familien, psykologene eller filosofene, som er en bedre dommer om vår egen lykke enn hver av oss. Men jeg tror ikke at det vi mener om vår egen lykke er riktig bare i kraft av at vi mener det. Også disse oppfatninger er gjenstand til rasjonell kritikk, vår egen eller andres.

Det jeg er kommet frem til, ser det ut til, er at forskjellen mellom det antikke lykkebegrep og vårt eget, som til å begynne med så ut til å være så stor, sannsynligvis er overdrevet. Det betyr ikke at de er identiske. Aristoteles' oppfatning at barn ikke kan være lykkelige, for eksempel, virker rar i vår øre. Også det han og Solon sier om at man ikke burde uttale seg om en persons lykke før vedkommende er død. Men jeg tror begrepene er like nok til at vi kan se at det dreier seg om samme sak, at vi her har å gjøre med ulike konsepsjoner av samme begrep snarere enn to forskjellige begreper.

At dette er slik blir enda klarere hvis vi slutter å fokusere på lykke og lykkelige personer, men vender blikket i stedet på for eksempel lykkelige liv eller vellykkete liv. Også dette er begreper som fremdeles har tyngde. Et liv er noe som foregår i nuet og i tiden, akkurat som en film eller et skuespill. En dom om et livs lykke burde ikke bare fokusere på øyeblikk men på helheten: "Døm aldri om en films kvalitet før den er slutt!" lyder som et rimelig maksime. Jeg synes at det samme av vesentlig analoge grunner holder for et livs lykke eller et livs vellykkethet. Det ville være lurt å vente med å si noe om det til slutten er nådd.

Nå skal jeg ikke snakke alt for lenge her. Vi skal nemlig ha en diskusjon. Det er allikevel et par poenger om vårt tema jeg har lyst til å trekke frem i tillegg. Jeg håper at dere vil ha meg unnskyldt for at argumentasjonen kanskje blir noe grovkornet men dette skyldes jo bare mitt ønske om at vi skal ha god tid til diskusjon.

Jeg vet ikke om dette gjelder de gamle grekere generelt, eller den klassiske kultur i sin alminnelighet, men det gjelder i hvert fall hovedstrømmen av filosofene fra Sokrates til Stoikerne: De var alle ganske ivrige rasjonalister, eller kanskje bedre, fornuftsadvokater. Man kan på en måte si at for Sokrates var menneskets fornuft en oppdagelse som han anså både som et redskap og et mål for å leve et godt liv. Fin slekt, rikdom, styrke, berømmelse—trekk som i hvert fall hos de høyere klasser før ble ansett som tegn på vellykkethet—ble av Sokrates og hans etterfølgere avvist som uvesentlige til fordel for fornuften. Fornuft er ifølge denne filosofiske tradisjonen nødvendig og i hvert fall langt på vei tilstrekkelig for å leve et godt liv. Vi har allerede sett litt av Aristoteles' versjon av dette i hans definisjon av lykke: For ham er lykke et helt liv i og i samsvar med fornuft. Det er i denne sammenheng viktig å merke seg at "fornuft" ikke er helt det samme som det vi kanskje tenker på som fornuft i dag. Den antikke fornuften måtte for eksempel være kultivert gjennom oppdragelse og utdanning. Den er ikke noe man bare er født med. Som også betyr, vel å merke, at den ikke var noe alle i samfunnet kunne ha noe realistisk håp om å oppnå. Allikevel, den tanke at mennesker gjennom sin fornuft kan

oppnå selvtilstrekkelighet her i livet er etter min mening et uhyre viktig moment i vår historie.

Dette fornuftsidealet ble undergravet allerede i antikken. Noen sier at det var kristendommen som knuste det, men jeg tror snarere at man allerede hadde gitt det opp, i hvert fall i sin kompromissløse form, og at kristendommen snarere bekreftet og forsterket en tidsånd som allerede var der. Men allikevel, en god del fornuftsforhelligelse har fulgt kristendommen, ikke minst i dens katolske versjon, og har vært med oss siden i en eller annen form her i Vesten.

Jeg kommer nå til mitt nest siste punkt, som faktisk er nært knyttet til det siste. Det forekommer meg at fornuften ikke har særlig gode dager for tiden. Den blir angrepet fra mange hold: Vår kultur anklages for overdreven logosentrisme, fornuften blir beskyldt for å være et dominerings- hvis ikke et undertrykkelsesredskap, vi antas å ha dyrket fornuften på bekostning av andre menneskelige egenskaper. Det er nå sånn. Men det gjelder det samme for fornuften som for kristendommen og kommunismen: De trofaste tilhengere gjenkjenner ikke sitt idol i motstandernes anklager. Slik reagerer jeg på disse angrepene på fornuften. Fra andre hold blir fornuften redusert til en følelsesløs, tankeløs kalkyle, uten noen egne mål og ambisjoner. Dette skjer til og med på de aller fleste europeiske universiteter nå for tiden. Jeg synes, at lykken og det gode liv har lidd en skjebne i våre dager som er nært knyttet til fornuftens skjebne. I våre samfunn blir det gode liv, som i dag ofte kalles for livskvalitet, på en måte gjort til gjenstand for kvantifisering. Politikere og samfunnsinstitusjoner snakker en del om livskvalitet og prøver å gjøre noe for å heve den. De tar utgangspunkt i ganske selvsagte ting: god helse inngår i livskvalitet, det gjør også sikkerhet, hyggelige arbeidsvilkår osv. Dette er helt uproblematisk for meg, i hvert fall så lenge man er klar over at ingen av disse tingene eller summen av dem er identisk med egentlig livskvalitet, eller lykke. Det ligger mye beregnende fornuft i livskvalitetsbetraktningene i det moderne velferdssamfunn, men det er et åpent spørsmål i hvilken grad det har ført til lykkeligere mennesker. Mye av dagens egentlige lykkediskusjon finner man helt andre steder: i mer eller mindre New Age inspirert selvhjelps litteratur. Mellom denne genren, som ofte fremtrer som ganske primitiv, hvis den ikke rett og slett er ren bløff, og den medisinske og samfunnsvitenskapsbaserte offentlige livskvalitetsdiskusjonen er det et tomrom. Det er som om vi her mangler både et vokabular og etablert diskurs. Det finnes mange ord på dette feltet men vi er ikke vant til å gå inn i dem, teste deres innhold og sammenheng, og prøve å la dem danne noe helhetlig bilde. På det feltet er jeg sikker på at vi fremdeles har noe å hente fra antikken.

For å bli mer konkret, så synes jeg også vi har en god del å hente fra den antikke måten å tenke om lykken på som ligger i å se livets, og dermed vår, lykke som en oppgave for frie, fornuftige mennesker å oppnå. Å spørre seg selv og sine betrodde samtalepartnere hvordan man gjør det innebærer å stille ganske radikale spørsmål til seg selv. Noen av dem kunne være: Hvilket bidrag, hvis noe, gir nytelse til mitt livs kvalitet? Er det en vesentlig forskjell på ulike former for nytelse i denne forbindelse? Kan jeg være lykkelig og fremdeles være den drittsekken jeg ser meg selv for å være i mine familiære forhold? Hvis jeg synes det ikke er slik, hvorfor ikke? Er det samvittighetsplager som egentlig burde undertrykkes eller elimineres, eller er det noe annet og mer som gjør at jeg ikke anser det jeg er og gjør som forenelig med et vellykket liv? Er det forenelig med et vellykket liv for min del at folk i andre verdensdeler har det veldig dårlig? Er jeg et verre menneske hvis jeg ikke bryr meg noe særlig? Hvis jeg er et verre menneske, er jeg dermed et ulykkeligere menneske? Er det å bry seg om slike ting kanskje et tegn på påvirkning av en kristen arv som jeg ellers ikke viser noen særlig respekt for? Hvorfor, hvis i det hele tatt, skulle da slike ting påvirke mitt livs vellykkethet?

Slike spørsmål er noe vi gjenkjenner som moralske eller etiske spørsmål. De inngår nok i våre betraktninger om hvori vår lykke måtte bestå. Det gjorde de også for de antikke tenkere. Jeg synes selv at den mest naturlige innfallsvinkel på moralske betraktninger er gjennom en slik kanal.